

A tanári tevékenység mint a tanár-diák konfliktusok forrása

Kutatásomban a tanár-diák konfliktusokra, s ezen belül azokra az összetűzésekre fókuszáltam, melyeket a tanárok különböző tevékenység- és magatartásformái váltottak ki. Vizsgálatom célja az volt, hogy a tanár-diák konfliktusokra egy, a hagyományostól eltérő megközelítésben világítsak rá: a pedagógusok konfliktust kiváltó viselkedésének szempontjából. Milyen gyakran, hogyan és mivel váltanak ki konfliktust a tanárok saját maguk és tanulóik között?

A kutatás elméleti háttere

A tanárok és a diákok az iskola legfontosabb szereplői. A közöttük lévő kapcsolat számos módon meghatározza a tanítási-tanulási folyamatot: hatással van a tanítás hatékonyságára (Handley, é. n.), befolyásolja a tanulók fejlődését és teljesítményét, illetve a diákok iskolához és tantárgyhoz fűződő attitűdjét is (Hamre és Pianta, 2006).

Mint minden emberi kapcsolat, úgy a tanár és diák kapcsolata is konfliktusokkal tarkított. A konfliktus szót különböző érdekek, nézetek ellentétének leírására használjuk (Szekszárdi, 2002). A pedagógus és a tanuló között kialakuló konfliktusok általában személyesek és közvetlenek. Kialakulásuknak számos oka lehet: tanárok és diákok különböző nézetei, a diák személyisége, rossz magatartása, a tanár személyisége, tanári értékbizonytalanságok, stb. (Szekszárdi, 2002; Hunyady, 2006). A tanár-diák konfliktushelyzetekben a tanárok és a legtöbb kutató is a tanulói cselekedeteket (óra megzavarása, hazugság, késés, csavargás) tekintik a leggyakoribb konfliktusforrásoknak, azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy nemcsak a diák, hanem a pedagógus tevékenysége is lehet konfliktusforrás, például, ha görcsösen ragaszkodik a hatalomhoz, túlterheli a diákokat, vagy kategorizál bizonyos sztereotípiák mentén.

A pedagógusok gyakran helytelen viselkedésükkel váltanak ki konfliktust, ami olyan tanári hibák formájában mutatkozik meg, melyek negatív hatással lehetnek a tanulók életére mind tanulmányi, mind pedig pszichoszomatikus szempontból (romló tanulmányi eredmények, impulzivitás, iskolafóbia, önbizalomhiány) (Sava, 2002). Az Orange (2008) által összegyűjtött leggyakoribb tanári hibák a helytelen fegyelmezési módszerek használata, a megszegényítés, a kivételezés, a személyeskedés, illetve a kategorizálás.

► *Educatio* 2015/3. Györfiné Körtvélyesi Franciska: *A tanári tevékenység, mint a tanár-diák konfliktusok forrása*, 116–120. pp.

Minden konfliktushelyzetben a fő cél a konfliktus kezelése. Alapvetően öt konfliktusmegoldó stratégiát különböztethetünk meg: a versengő, az önálvető, az elkerülő, a kompromisszumkereső és a problémamegoldó módszereket (Szekszárdi, 2002).

Szekszárdi Júlia (2002) szerint a posztmodern kor új kihívásai miatt ma kiemelten fontos lenne, hogy a tanárok jártasak legyenek a konstruktív konfliktuskezelésben. A gyakorlatban azonban a tanári konfliktuskezelés más képet mutat. Horváth Szabó Katalin (1991), illetve Sági Matild és Szemerszki Marianna (2012) kutatása alapján a pedagógusok többsége tekintélyelvű konfliktuskezelő módszert alkalmaz a diákokkal előforduló konfliktusok rendezésére, ami azonban a tanár-diák viszony elhidegülését eredményezi.

A tekintélyelvű módszerrel ellentétben a problémamegoldás esetén nem az a fontos, hogy a pedagógus győzzön, hanem az, hogy a tanulóval együtt oldja meg a problémát. Ezt azonban nagyon nehéz egy alapvetően egyenlőtlen kapcsolatban megvalósítani, melyben a gyengébb félnek kell az erősebbhez alkalmazkodni (Szóke-Milinte, 2006. 138. o.). Ennek alapján egyfajta szemléletváltásra lenne szükség ahhoz, hogy tanárok és tanulók valódi partnerek lehessenek, s konfliktusaikat konstruktívan tudják kezelni. A cél egy olyan partnerkapcsolat kialakítása a tanárok és diákok között, melyben mindkét fél felszólalhat, mindenkit meghallgatnak, s melyben a pedagógus nem a tekintélyét félti és védelmezi, hanem a tanulókkal együttműködve próbál segíteni. Ennek következtében a destruktív tanár-diák konfliktusokat felválthatnák a konstruktív konfliktusok, melyek napvilágra hoznák a nézetkülönbségeket és érdekegyeztetésre adnának lehetőséget.

A kutatásról

A korábbi tanár-diák konfliktusokkal kapcsolatos kutatások inkább a diákok konfliktust kiváltó magatartására fókuszáltak. Tény, hogy gyakrabban alakul ki konfliktus a tanulók fegyelmezetlensége, tiszteletlensége miatt, azonban nem szabad arra a következtetésre jutnunk, hogy a tanárok soha nem kezdeményeznek konfliktusokat. Vizsgálatom azt a megállapítást igyekszik alátámasztani, miszerint az iskolában nem ismeretlenek az olyan tanár-diák összetűzések, melyeket a tanárok helytelen viselkedése váltott ki.

Kutatásomban három fő kérdést fogalmaztam meg:

1. Milyen gyakran fordul elő, hogy a tanár tevékenysége, viselkedése vált ki konfliktust a tanárok és a diákok között?
2. Mik azok a tanári magatartásformák, melyek konfliktusokat eredményeznek tanárok és diákok között?
3. Hogyan kezelik a konfliktusokat a diákok és a pedagógusok a tanári viselkedés által kiváltott konfliktushelyzetekben?

A kutatást egy budapesti művészeti szakközépiskolában végeztem. Fontosnak tartottam a pedagógusok és a tanulók véleményét is megkérdezni, hogy komplex képet kaphassak a tanári tevékenység által kiváltott tanár-diák konfliktusokról. Az iskola pedagógusainak véleményét részben strukturált interjúk segítségével ismerhettem meg, a diákok álláspontjának megismeréséhez két kutatási módszert alkalmaztam. Egyrészt kérdőív segítségével tártam fel a tanulók véleményét az osztályukban előforduló, a pedagógus által kiváltott tanár-diák konfliktusokról, másrészt olyan internetes fórumtémákat elemeztem, melyek a tanári tevékenység által kiváltott tanár-diák konfliktusokról szóltak. Összességében öt tanár és három osztály diákjai vettek részt a kutatásban.

Eredmények

A kérdőívet összesen 74 (10-edikes és 11-edikes) tanuló töltötte ki, 61 lány és 13 fiú. A pedagógusok közül pedig két matematika, egy magyar, egy művészettörténet és egy rajz szakos tanárral készítettem részben strukturált interjút.

A megkérdezett tanulók majdnem háromnegyede (71%) szerint, az osztályukban átlagban kb. hetente egyszer fordul elő olyan tanár-diák konfliktus, amit a pedagógus viselkedése váltott ki.

A diákok összesen 107 konfliktust kiváltó tanári viselkedésformát sorolnak fel, melyeket három kategóriába lehet sorolni: a visszaélés a hatalommal (33%), a kivételezés (30%), és a kategorizálás (37%) osztályaiba. A megkérdezett öt tanár is elismerte, hogy előfordul, hogy az ő magatartásuk vált ki konfliktust: sokszor kivételeznek egy-egy tanulóval (általában pozitív irányba), továbbá gyakori az előítéleteken alapuló kategorizálás és az igazságtalan osztályozás is (bár ez általában nem tudatos a részükről).

Azt, hogy miként gondolkodnak a diákok a tanárok viselkedése által kiváltott konfliktusokról, nagyban meghatározza, hogy hogyan gondolkodnak magáról a tanár-diák viszonyról. A kérdőív eredményei alapján elmondható, hogy a diákok 73%-a szerint a tanár-diák viszony hierarchikus, azaz alá-fölrendelt viszonyról van szó. Ezzel ellentétben a pedagógusok egyértelműen pozitívnak találták a tanár-diák kapcsolatot az iskolában – szerintük nem alá-fölrendelt, hanem partneri kapcsolatban vannak a tanulóikkal.

Megosztó volt a tanulók és pedagógusok véleménye a tanári és tanulói konfliktuskezelésre vonatkozó kérdéseknél. A diákok szerint a leggyakoribb tanulói reakció az ilyen konfliktushelyzetekben az, hogy a tanulók nem vállalják fel a konfliktust, de később társaik előtt szidalmazták a tanárt, míg a legkevésbé gyakori tanulói reakciónak a bosszúból történő fegyelmezetlenséget jelölték meg. A tanárok véleménye az általuk kezdeményezett konfliktusokra adott tanulói reakciók tekintetében egymásnak ellentmondóak. Három pedagógus szerint a tanulók leggyakrabban „visszaszólnak” a tanárnak, megvédik magukat. Az órai fegyelmezetlenséget két tanár is jellemzőnek tartja. Két másik tanár szerint azonban a diákok többsége nem szól, ha sérelem éri, helyette inkább a társai előtt szidalmazza a tanárt.

A tanulói válaszok alapján a tanárok konfliktuskezelési módszereinek rangsorolásánál a tekintélyelvű módszer bizonyult a leggyakoribbnak, míg a legritkább tanári reakció a bocsánatkérés a tanulók szerint. A tanárok a saját konfliktuskezelésükről alkotott véleménye nagymértékben eltér a diákok véleményétől. Három pedagógus szerint, ha ők okozták a konfliktust, akkor ezt bevallják, és bocsánatot kérnek a diáktól. Szintén hárman a problémamegoldást (is) alkalmazzák az ilyen esetekben. Egy tanár mondta azt, hogy ő gyakran inkább elkerüli a konfliktust, vagy tekintélyelvűen lezárja azt.

Az eredmények értékelése

Az ismertetett eredmények alapján számos fontos következtetés vonhatunk le. A megkérdezett tanulók és pedagógusok véleménye is alátámasztja, hogy a tanár tevékenysége által kiváltott tanár-diák konfliktus létező jelenség az iskolában; a tanulók háromnegyede szerint átlagban legalább hetente egyszer előfordul. A konfliktust kiváltó tanári viselkedésformák három kategóriába sorolhatóak: a visszaélés a hatalommal, a kivételezés és a kategorizálás.

A tanulói és tanári konfliktuskezelésre vonatkozó eredményeket tekintve is érdekes következtetésekre juthatunk. A pedagógus viselkedése által kiváltott konfliktushelyzetben a diákok szerint a tanár szidása, a tanárok szerint pedig a „visszaszólás” a leggyakoribb tanulói reakció. Ez az ellentét abból következhet, hogy a tanárok leginkább a diákok felszólalásából jönnek rá arra, hogy magatartásukkal konfliktust váltottak ki, míg az, hogy egy diák szidalmazza őket, rejtve marad előttük. Az azonban a tanárok és a diákok szerint is szörványosan fordul elő, hogy a diák egyáltalán nem reagál a konfliktusra. Vagyis a tanulóknak fontos kifejezniük, hogy sérelem érte őket, amit viszont leginkább a társaik felé mutatnak ki, kevésbé gyakori, hogy a tanárnak jeleznék. Ennek hátterében a diákok tanár-diák kapcsolatról alkotott képe állhat: úgy gondolják, hogy ők alárendelt szerepben vannak a tanárokkal szemben, ezért értelmetlen szembeszállni a tanárokkal, hiszen így is, úgy is a pedagógusnak, mint a hatalom képviselőjének lesz igaza.

A tanári reakcióknál a tekintélyelvű megoldás, a diák szidalmazása a leggyakoribb reakció a tanulók véleménye szerint; ritka, hogy a tanárok beismerik helytelen viselkedésüket és bocsánatot kérnek a megbántott diáktól. Ezzel ellentétben, a pedagógusok szerint ők bocsánatot kérnek, ha ők okozták a konfliktust, illetve a probléma megoldására törekednek. A diákok és tanárok véleményének ellentmondására a tanári önreflexió jelenthet megoldást: ha a pedagógusok gyakran reflektálnak a tanulókkal való bánásmódjukra, a közöttük és a diákok között kialakult konfliktusok előzményeire és okaira, akkor gyakrabban fény derülhet arra, hogy valóban az ő magatartásuk eredményezte az adott konfliktust. Ilyen helyzetben már valószínűbb, hogy a pedagógus bevallja, hogy hibázott és ténylegesen bocsánatot kér a megbántott diáktól (ahogy ezt a megkérdezett pedagógusok is állítják).

A kérdés és a tartomelemzés eredményeinek összevetése

Az internetes fórumok elemzése teljes mértékben alátámasztja a kérdőív és az interjúk eredményeit. Összesen öt fórumtémát elemeztem a gyakorikerdesek.hu oldalon, melyek kivételezésről, kategorizálásról és tanári igazságtalanságokról szoltak.

A fórumokon megemlített tanári magatartásformák is besorolhatók a fent megnevezett három kategóriába, ami még inkább alátámasztja a kérdőívek és az interjúk alapján megfogalmazott következtetést, miszerint a leggyakoribb tanári konfliktust kiváltó viselkedésformák a kategorizálás, a kivételezés és a hatalomhoz való ragaszkodás.

Nagyon érdekes felvetéseket lehet olvasni a tanárok konfliktust kiváltó viselkedésének hátterében álló okokkal kapcsolatosan. Egyes hozzászólók szerint lehetséges, hogy a tanárok a diákok fegyelmezetlensége, tiszteletlensége miatt frusztráltak és ezt a feszültséget a tanulókon vezetik le. Más fórumozók szerint azonban a diákok fegyelmezetlensége, tiszteletlensége pontosan a tanári hatalmi visszaélések következményei.

E két álláspont egy fontos kérdésre hívja fel a figyelmet: Vajon mi minnek a következménye? A tanárok a diákok tiszteletlensége miatt felgyülemelő feszültséget vezetnek le a tanulóikon igazságtalanságok formájában, vagy pont a tanári hatalmi visszaélések azok, amik a diákokat tiszteletlenségre ösztönzik? Ez egy ördögi kör, hiszen az egyik kiváltja a másikat, ami további konfliktusokhoz vezet. Ezt az ördögi kört csak az állíthatná meg, ha a tanárok fel- és beismernék, hogy ők is kiváltanak konfliktusokat, s tudatosan törekednének a konfliktusokhoz vezető magatartásformák elkerülésére. A diákok feladata pedig,

hogy merjenek felszólalni, hiszen így tudnak segíteni a tanároknak abban, hogy felismerjék, mikor viselkednek helytelenül.

Záró gondolatok

A kutatás eredményei természetesen csak a kutatás helyszínéül szolgáló szakközépiskola pedagógusaira és diákjaira érvényesek, azonban úgy gondolom, hogy a levont következtetések nem csak ebben az iskolában helytállóak. A kutatás legfontosabb megállapítása az, hogy a pedagógusok viselkedése által kiváltott tanár-diák konfliktus létező jelenség az iskolában. Ennek ellenére mégis kevés hangsúlyt fektetünk erre a problémára. A kutatás eredményei megvilágítják a tanári konfliktust eredményező magatartásformákat: a hatalommal való visszaélést, a kategorizálást és a kivételezést, melyek sokszor nem is tudatosak a pedagógusok részéről. A kutatás arra is rávilágít, hogy a tanulók hierarchikus tanár-diák kapcsolatban gondolkoznak, ami közrejátszik abban, hogy a tanár viselkedése által kiváltott konfliktusok „problematikája” továbbra is tabutéma maradjon. A diákok többsége nem meri a tanároknak jelezni, ha megsértették, helyette a társaiknak panaszkodnak, aminek következtében a tanárok gyakran nem ismerik fel, hogy az ő tevékenységük váltotta ki a konfliktust.

IRODALOM

- HAMRE, B. K. & PIANTA, R. C. (2006): Student-teacher relationships. In: Bear, G. G. és Minke, K. M. (szerk.): *Children's needs III: Development, prevention, and intervention*. Bethesda, MD: National Association of School Psychologists. 59–71. URL: <http://www.pearweb.org/conferences/sixth/pdfs/NAS-CBIII-05-1001-005-hamre%20&%20Pianta%20proof.pdf>. Utolsó letöltés 2014. október 13-án.
- HANDLEY, G. D. (é. n.): *Personality, learning and teaching*. Routledge and Kegan Paul Limited, London.
- HORVÁTH SZ. K. (1991): *Konfliktusok az iskolában*. Edukáció, Budapest.
- HUNYADY GY-NÉ (2006): Konfliktusok az iskolában. In: Golnhofner Erzsébet (szerk.): *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése, 6. kötet: Az iskolák belső világa*. ELTE PPK, Budapest. 98-115. URL: <http://mek.niif.hu/05400/05468/05468.pdf>. Utolsó letöltés 2014. október 13-án.
- ORANGE, C. (2008): *25 biggest mistakes teachers make and how to avoid them*. Corwin Press, Thousand Oaks.
- SAVA, F. A. (2002): Causes and effects of teacher conflict-inducing attitudes towards pupils: a path analysis model. *Teaching and Teacher Education*, 18. 8. sz. 1007-1021. URL: <http://www-psychology.concordia.ca/fac/kline/sem/qicss/sava.pdf>. Utolsó letöltés 2014. október 13-án.
- SÁGI M.& SZEMERSZKI M. (2012): Hogyan hatnak a tanárok a diákok konfliktusmegoldási beállítódására? *Új Pedagógiai Szemle*, 62. 7-8. sz. 22-42.
- SZEKSZÁRDI J. (2002): *Konfliktusok pedagógiája*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém.
- SZŐKE-MILINTE E. (2006): *Konfliktuskezelés és pedagógusmesterség. A pedagógusok kríziskommunikációjának fejlesztése*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.